



## An Analysis of the Unilateral Promise to Perform a Natural Obligation Considering the 2016 Amendments to the French Civil Code

Mohammad Abedi<sup>1</sup> , Mohammad Taghi Nadi<sup>2</sup> 

1. Corresponding Author, Associate Professor of Private Law, The Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: [dr.m.abedi@um.ac.ir](mailto:dr.m.abedi@um.ac.ir)

2. PhD Candidate in Private Law, The Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: [mo\\_nadi@mail.um.ac.ir](mailto:mo_nadi@mail.um.ac.ir)

### Article Info

**Article type:**  
Research Article

**Manuscript received:**  
30 September 2025  
**final revision received:**  
30 November 2025  
**accepted:**  
31 January 2026  
**published online:**  
22 April 2026

**Keywords:**

Natural Obligation,  
Article 266 of the Civil  
Code, Iranian Law,  
French Law, Unilateral  
Promise.

### Abstract

Natural obligations, a long-standing institution rooted in Roman law, are recognized in both the French and Iranian legal systems. Article 266 of the Iranian Civil Code, without explicitly using the term “natural obligation,” recognizes that a voluntarily performed non-actionable debt need not be restituted. Due to conceptual uncertainty and an unclear scope, natural obligations have been marginalized in Iranian jurisprudence and sometimes conflated with gifts or unjust enrichment. The 2016 reforms to the French Civil Code shifted the emphasis from mere performance of a promise to the protection of the unilateral promise to perform a natural obligation, thereby strengthening the status of a “unilateral promise to perform” as an independent source of civil obligation and clarifying its boundary with unjust enrichment. This study first traces the historical development and modern foundations of natural obligations in France, focusing on the unilateral promise and the conditions of its validity; it then examines practical effects through recent doctrine and case law. Next, the paper assesses how a unilateral promise to perform a natural obligation could operate under the current Iranian Civil Code and analyzes the influence of other applicable rules. Finally, drawing on the French legislative experience, the article proposes reforms to Article 266 aimed at a clear statutory definition, formal recognition of the unilateral promise to perform natural obligations, delineation from unjust enrichment, and anti-fraud safeguards. These reforms have the potential to enhance legal certainty, fairness, and efficiency within Iran’s law of obligations.

**Cite this article:** Abedi, Mohammad; Nadi, Mohammad Taghi.(2026) “An Analysis of the Unilateral Promise to Perform a Natural Obligation Considering the 2016 Amendments to the French Civil Code”, *Private Law Studies*, 56(1): 61-86. DOI: 10.22059/JLQ.2026.403510.1008036



**Introduction**

Natural obligation in contract law is an institution in which a person feels a moral duty toward another, but this obligation is not recognized by law and therefore does not carry a legal claim or be enforced by civil action. Natural obligation is a traditional and still controversial concept in private law; recent reforms to the French Civil Code have partly addressed it. Natural obligation is not comprehensively defined in the Iranian Civil Code, and the law addresses only one of its effects; hence, the concept and nature of natural obligation remain an important challenge in Iran's legal system. In practice, a natural obligation may fall within the sphere of civil law and become non-recoverable through a promise or voluntary payment. Article 266 of the Iranian Civil Code does not address how to convert a natural obligation into a civil obligation, which raises doubts about the validity of a unilateral promise of a natural obligation. Notably, unlike Iranian law, French law—pursuant to Article 1100 of the Civil Code—considers the promise to perform a moral obligation as a new source of obligations. The 2016 reforms of French law brought law and ethics closer at the point of natural obligations and elevated the unilateral promise to perform a natural obligation from an obscure, obsolete institution to one with a clear and coherent legal function. In that system, the source of enforceability for the unilateral promise to perform a moral obligation is not merely subsequent material performance, but the promise itself, which, once realized under the necessary conditions, becomes enforceable. There, the promise serves as a link between ethics and law by operating within the domain of non-enforceable obligations (moral or conscience-based obligations, time-barred debts, and the like). Under general contract rules, a unilateral promise does not create any obligation, but the question is under what conditions a promise to perform a moral obligation produces the desired legal effects. Accordingly, the principal question of this study is: what are the necessary conditions for the validity of a unilateral promise to perform a natural obligation, and what effects does it produce? This paper aims to identify the conditions required for a promise to create a legal obligation from a natural obligation, and to examine its effects. It argues that a unilateral promise to perform a natural obligation, provided that conditions such as the intention to be legally bound, conformity with public order and good morals, and free will are met, may be recognized as a source of enforceable legal obligations and as a starting point for respecting legitimate expectations in society.

### **Method**

The research uses a descriptive-analytical method, reporting and describing data relevant to the study and analyzing the subject in light of the Iranian legal situation. Given the long tradition of the subject in French law and its recent statutory reform, a comparative examination of French law, with an emphasis on its modern legislative amendments, has been conducted.

### **Conclusions**

This study, by reviewing Iran's legal status and comparing it with the French legal system, considers a unilateral promise to perform a natural obligation, subject to certain conditions, as a source of enforceable obligations. Likewise, as the French Civil Code, in Articles 1301 - 1 and 1302 - 2, distinguishes between civil and natural obligations and applies the principle of non-recoverability to delineate a relatively precise scope for the performance of natural obligations, the Iranian legislator should amend Article 266 of the Civil Code to expressly regulate the formation and effects of natural obligations with regard to promissory performance. The phrase "at the debtor's discretion" in Article 266 indicates the need to recognize the prior existence of a natural debt and the sense of obligation toward it, and it manifests the necessity for the debtor's knowledge and awareness of the nature of the debt. Until statutory reform and new rules are adopted, a desirable interpretation should be drawn from the traditional provisions to mitigate existing challenges as much as possible. Moreover, by a broader interpretation of the term "performance," the conversion of a natural obligation into a legal obligation need not be limited to payment of the debt; payment is merely the predominant mode, and a promise to perform should stand alongside it.



## تحلیل وعده یکجانبه اجرای تعهد طبیعی در پرتو اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه

محمد عابدی<sup>۱</sup>✉، محمدتقی نادی<sup>۲</sup>id

۱. نویسنده مسئول: دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.  
رایانامه: [dr.m.abedi@um.ac.ir](mailto:dr.m.abedi@um.ac.ir)
۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه:  
[mo\\_nadi@mail.um.ac.ir](mailto:mo_nadi@mail.um.ac.ir)

### اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:	مقاله پژوهشی
تاریخ دریافت:	۱۴۰۴/۷/۹
تاریخ بازنگری:	۱۴۰۴/۹/۱۰
تاریخ پذیرش:	۱۴۰۴/۱۱/۱۱
تاریخ چاپ:	۱۴۰۵/۲/۱
کلیدواژه‌ها:	تعهد حقوقی، تعهد طبیعی، ماده ۲۶۶ قانون مدنی، وعده یکجانبه.

تعهدات طبیعی به‌عنوان نهادی کهن که ریشه در حقوق روم دارد، در نظام حقوقی فرانسه و ایران پذیرفته شده است. ماده ۲۶۶ قانون مدنی ایران بی‌آنکه اصطلاح «تعهد طبیعی» را به‌کار برد، اثر عدم استرداد وفای داوطلبانه دین غیرقابل مطالبه از حیث قانونی را پذیرفته است. تعهد طبیعی، به‌سبب ابهام در مفهوم و قلمرو آن، در رویه قضایی ایران مهجور مانده و گاه با هبه یا ایفای ناروا خلط می‌شود. اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه با تغییر جایگاه تعهد طبیعی از مبحث وفای به عهد به ایفای ناروا، نقش «وعده یکجانبه اجرای تعهد طبیعی» را به‌عنوان منبع تعهد مدنی مستقل تقویت کرد و مرز آن را با ایفای ناروا روشن ساخت. این مقاله، نخست سیر تاریخی و مبانی نوین تعهد طبیعی در فرانسه را با تأکید بر وعده یکجانبه و شرایط اعتبار آن تحلیل کرده و سپس آثار عملی آن را با دکتترین و رویه اخیر تبیین می‌کند. در این پژوهش نحوه اعمال وعده اجرای تعهد با وضعیت کنونی قانون مدنی ایران مورد بحث قرار گرفته و تأثیر سایر مقررات بر آن بررسی شده است. در پایان، به‌منظور اصلاح ماده ۲۶۶ قانون مدنی ایران بر مبنای الگوی تقنینی مبتنی بر تجربه نظام حقوقی فرانسه، زمینه تعریف روشن، به رسمیت شناختن وعده اجرای تعهدات طبیعی، مرزبندی با ایفای ناروا و سازوکارهای ضدتقلب را مورد بررسی و پیشنهاد قرار می‌دهد. این اصلاحات می‌تواند به ارتقای قطعیت، انصاف و کارایی در نظام تعهدات ایران بینجامد.

استناد: عابدی، محمد؛ نادی، محمدتقی (۱۴۰۵). «تحلیل وعده یکجانبه اجرای تعهد طبیعی در پرتو اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه». *مطالعات حقوق خصوصی*، ۵۶(۱)، ۸۶-۶۱. DOI: <https://doi.com/10.22059/JLQ.2026.403510.1008036>



© نویسندگان.

ناشر: موسسه انتشارات دانشگاه تهران

## مقدمه

تعهد طبیعی<sup>۱</sup> به مثابه پیوند هنجاری میان اخلاق و حقوق، از حقوق روم تا امروز مسیر تکاملی چشمگیری پیموده است؛ دینی غیرقابل مطالبه که در صورت وفای داوطلبانه، قابل استرداد نیست (Planiol, 1952: 422; Riedl, 2021: 421).<sup>۲</sup> تعهد طبیعی در حقوق سنتی فرانسه پس از کد ۱۸۰۴ ابتدا ذیل ماده ۱۲۳۵ قدیم تثبیت و سپس در اصلاحات ۲۰۱۶ با ماده ۲-۱۳۰۲ بازآرایی شد که مطابق آن اجرای اختیاری تعهد غیرقابل مطالبه، ایفای ناروا محسوب نمی‌شود و قابل رجوع نیست (Revet, 2020: 620). نقطه عطف مقررۀ مذکور، بند ۲ ماده ۱۱۰۰ قانون مدنی فرانسه است که «وعده اجرای تکلیف وجدانی» را در شمار منابع تعهد می‌نشانند و اظهار یکجانبه معتبر را پیش از هرگونه وفای مادی، واجد اثر سازنده تعهد می‌داند (Chénéde, 2023: 235-1063; Malaurie et al., 2022: 1063).

در چارچوب اصلاحات جدید قانون مدنی فرانسه وعده<sup>۳</sup> یکجانبه منبع تعهد شناسایی شده و در پیروی از دکترین نوین، وعده معتبر به تنهایی منبع تعهد حقوقی مستقل است و نیازی به قرارداد دوطرفه یا وفای بالفعل ندارد (Ancel, 2021: 120; Terré et al., 2023: 1253-1257; Bénébent, 2023: 214-215). توجه به وعده یکجانبه اجرای تعهد طبیعی را می‌توان مهم‌ترین تحول در تغییرات اخیر قانون مدنی فرانسه دانست (Bellis, 2023: 221). همچنین وعده درباره دیون غیرقابل مطالبه اعم از دیون اخلاقی، یا دیون حقوقی ساقط شده نقشی سازنده دارد و دین طبیعی را به دین حقوقی قابل مطالبه تبدیل می‌کند که پرداخت‌های مبتنی بر آن غیرقابل رجوع خواهد بود (Ripert, 1949: 191; Cabrillac, 2022: 365-375; Revet, 2020: 601-620). نوآوری اصلی ایجاد الزام حقوقی به صرف اظهار اراده یکجانبه معتبر، حتی پیش از هرگونه وفای عینی، است که آن را از نهادهای دیگر متمایز می‌سازد و در ردیف منابع تعهد قرار می‌دهد (Chénéde, 2023: 215-236; Malaurie et al., 2022: 1056-1063; Terré et al., 2023: 1261-1263).

ماده ۲۶۶ قانون مدنی ایران هرچند اثر عدم استرداد وفای داوطلبانه را می‌شناسد، به سبب فقدان تعریف دقیق و عدم تصریح به وعده به عنوان منبع تعهد، زمینه خلط آن با سایر نهادهای مشابه را فراهم می‌آورد. تحقیق حاضر با تکیه بر چارچوب اصلاحات ۲۰۱۶ فرانسه و نظریات حقوقدانان فرانسه، نشان می‌دهد که پررنگ کردن نقش «وعده یکجانبه» به عنوان منبع تعهد،

## 1. naturalis obligatio

۲. بعضی حقوقدانان در تبیین مفهوم تعهد طبیعی بیان کرده‌اند: «پرداخت دین طبیعی در واقع، چشم‌پوشی از ایراداتی است که در غیر این صورت دعوا پذیرفته می‌شد؛ این چشم‌پوشی تنها می‌تواند از طریق حسن نیت یا ندای وجدان برانگیخته شده باشد» (Bellis, 2019: 214).

## 3. Engagement Unilatéral

به مثابه مصداق تقویت شده تعهد طبیعی، به لحاظ امکان اظهار مستقل از وفای مادی، می‌تواند همزمان عدالت، قطعیت و کارایی را در نظام تعهدات ارتقا دهد و الگوی تفسیری و اصلاحی روشنی برای حقوق ایران ارائه کند.

### ۱. شرایط اعتبار وعده یکجانبه اجرا در تعهد طبیعی: تحلیل دکترین و رویه فرانسه

وعده یکجانبه علاوه بر اینکه باید طبق قواعد عمومی شرایط لازم برای صحت یک عمل حقوقی را داشته باشد، شرایط خاصی را طلب می‌کند که در صورت فقدان هر یک از آنها اجرای تعهد طبیعی نامعتبر خواهد بود.

#### ۱.۱. وجود قصد الزام آور<sup>۱</sup>

محور اساسی تحلیل حقوقی تعهد طبیعی و وعده یکجانبه، احراز قصد صریح و بدون تردید متعهد بر الزام حقوقی است. وعده اجرای تعهد طبیعی یک عمل حقوقی یکجانبه است که عنصر رضا را برای ایجاد آثار مطلوب نیاز دارد در واقع این تبدیل بر اساس اصل رضاگرایی<sup>۲</sup> در حقوق قراردادهای فرانسه امکان‌پذیر است. چنانچه عمل شناسایی<sup>۳</sup> در قالب وعده اجرای تعهد بدون قصد جدی مطرح شود، هیچ اثری بر آن بار نمی‌شود ( Ancel, 2021: 35; Malaurie et al., 2022: 1056).

در آرای قضایی فراوانی وعده یکجانبه اجرای تعهد صرفاً در صورتی پذیرفته شده است که بر اساس یک اراده راسخ و تخلف‌ناپذیر ایجاد شده باشد و دادگاه برای اعتبار آن باید به شرایط ایجاد وعده و روابط طرفین توجه کند (Cass. Ire civ., 19 Jun. 2019, n° 18-11.658). میان اقرار<sup>۴</sup> و وعده الزام‌آور نیز باید تفکیک کرد، زیرا در اقرار، مدیون تنها به وجود دین اذعان می‌کند؛ در حالی که در وعده، به تعهد حقوقی جدید ملتزم می‌شود.

در پرونده‌ای در خصوص درخواست استرداد وجوه به‌علت فقدان تعهد، بنگاه املاک روکت<sup>۵</sup> علیه یک مستأجر، درخواست استرداد وجوه پرداخت شده را مطرح و بیان کرد که این پرداخت‌ها به اشتباه صورت گرفته و باید مسترد شوند، زیرا هیچ تعهد قانونی برای آنچه پرداخت شده وجود نداشته است. دادگاه تجدیدنظر تولوز در ۱۲ اکتبر ۲۰۲۰ پرداخت‌ها را به‌عنوان اجرای یک تعهد طبیعی (مانند وظیفه اخلاقی یا وجدانی) غیرقابل استرداد دانست. در ادامه بنگاه املاک ضمن

---

1. Volonté de s'obliger  
2. Consensualisme  
3. Reconnaissance  
4. Reconnaissance  
5. SCI La Rouquette

فرجام‌خواهی بیان کرد که این پرداخت‌ها نمی‌توانند به‌عنوان تعهد طبیعی تلقی شوند، زیرا فاقد مبنای وجدانی یا اخلاقی واضح هستند (مانند وظیفه خانوادگی یا عدالت) و درخواست استرداد مبالغ پرداخت‌شده را بر اساس ماده ۱۳۰۲-۱ قانون مدنی (معادل ماده ۱۲۳۵ قبل از اصلاحات ۲۰۱۶) و ماده ۱۳۰۳ (ایفای ناروا) مطرح کرد. فرجام‌خوانده نیز بیان کرد که پرداخت‌ها به‌صورت داوطلبانه و با آگاهی از وضعیت بدهی انجام شده‌اند و بنابراین به‌عنوان اجرای یک تعهد طبیعی (مانند وظیفه اخلاقی برای کمک به یک شریک یا خویشاوند) غیرقابل استرداد هستند. النهایه شعبه سوم حقوقی دادگاه عالی فرانسه رأی دادگاه تجدیدنظر را نقض کرد و پرونده را برای رسیدگی مجدد به دادگاه تجدیدنظر دیگری ارجاع داد. استدلال دیوان عالی کشور این بود که دادگاه تجدیدنظر به‌درستی بررسی نکرده است که آیا پرداخت‌های فرجام‌خواه واقعاً به‌عنوان اجرای یک تعهد طبیعی انجام شده‌اند یا خیر. برای مثال، دادگاه تجدیدنظر باید بررسی می‌کرد که آیا رابطه‌ای (مانند رابطه خانوادگی، شراکت، یا وظیفه اخلاقی) بین طرفین وجود داشته که پرداخت را به‌عنوان تعهد طبیعی توجیه کند یا خیر (Cour de cassation, 26 January 2022, (Chambre civile 3, No. 20-23.436).

در احراز قصد الزام‌آور متعهد طبیعی می‌توان به ظواهر و امارات توجه کرد و در هر مورد از نشانه‌های موجود به اراده وی پی برد. از آنجا که تعهد طبیعی اغلب در تکالیف اخلاقی خاصی وجود دارد، دادرس باید به رابطه شخصی بین متعهد و متعهدله دین طبیعی توجه کند و فقط در صورت وجود رابطه خاص تعهد طبیعی را شناسایی کند. این واری‌های هنگامی که متعهد فقط وعده اجرای آن را می‌دهد به بررسی بیشتری نیازمند است و بررسی رابطه طرفین و عرف و عادت راه مناسبی برای کشف حقیقت خواهد بود. از لحاظ لفظی نیز می‌توان عبارات طرفین را بررسی کرد و بر اساس تفسیر لفظی، تغییر ایجادشده را شناسایی کرد. حسب رویه قضایی فرانسه، استفاده از عباراتی همچون «متعهد می‌شوم»، «این وعده الزام‌آور است» و نداشتن ابهام معنایی، شرط اصلی است. افزون بر الفاظ قاطع، استمرار پرداخت‌های جزئی، مکاتبات تأییدی، و رفتار پسینی متعهد (برای مثال درخواست مهلت یا تقسیط) به شرط احراز قصد جدی می‌تواند دال بر قصد الزام باشد (Malaurie *et al.*, 2022: 1056; Fabre-Magnan, 2020: 362-367).

## ۲.۱. تعیین موضوع تعهد یا قابلیت تعیین آن

در حقوق فرانسه، وعده اجرای تعهد طبیعی تنها در صورتی واجد آثار حقوقی و الزام‌آور خواهد بود که موضوع آن مشخص<sup>۱</sup> یا دست‌کم قابل تعیین<sup>۲</sup> باشد. اصل ضرورت تعیین موضوع تعهد، نه‌تنها

1. certain

2. déterminable

در مورد تعهدات حقوقی، بلکه در مورد تبدیل تعهد طبیعی به تعهد حقوقی نیز رعایت می‌شود. مطابق ماده ۱۱۶۳ کد مدنی فرانسه: «موضوع تعهد باید ... معین یا لااقل قابل تعیین باشد»<sup>۱</sup> اگر تعهد مورد وعده به گونه‌ای مبهم یا فاقد معیارهای روشن قابل محاسبه باشد، چنین وعده‌ای از منظر حقوقی بی‌اعتبار تلقی خواهد شد (Malaurie et Aynès, 2018: 201-202). دکترین نوین حقوقی فرانسه که در اصلاح قانون مدنی مؤثر بوده است تأکید می‌نماید که «وعده اجرای تعهد طبیعی باید بر موضوعی معین یا دست‌کم قابل تعیین (از نظر مبلغ یا ماهیت یا شیوه محاسبه) تعلق گیرد؛ در غیر این صورت به سبب نامعین بودن موضوع، بی‌اعتبار است»<sup>۲</sup> (Terré et al., 2023: 369). این دیدگاه در آثار حقوقدانان قدیمی نیز وجود داشته که بر مبنای اصل کلی صحت تعهدات، بر معین یا قابل تعیین بودن موضوع در همه انواع تعهدات از جمله تعهد طبیعی تأکید شده است (Aubry et Rau, 1962: 251).

پس اگر وعده‌دهنده متعهد شود دین تعهد طبیعی به عنوان مثال دینی که مشمول مرور زمان شده یا اجبار اخلاقی و وجدانی دارد را ادا کند، لازم است حداقل میزان طلب یا معیار تعیین آن روشن باشد. چنانکه رأی دیوان عالی فرانسه (Cour de cassation, 1re civ., 19 mars 1962) مقرر کرده است، عدم تعیین موضوع یا فقدان معیار محاسبه، سبب بطلان تعهد وعده‌داده شده خواهد بود.

در پرونده‌ای<sup>۳</sup> شخصی وعده کرده بود مبلغی را به طرف مقابل بپردازد، اما این وعده در قالب نوشته‌ای مبهم قریب به مضمون «پرداخت مبلغی در حق فلان شخص به عنوان دین» تدوین شده بود. در این نوشته علاوه بر اینکه میزان دقیق دین ذکر نشده بود، معیار محاسبه آن نیز در متن وعده تصریح نشده بود. زمانی که طلبکار به استناد این وعده اقامه دعوا کرد تا مبلغ را مطالبه کند، مسئله تعیین و قابلیت اثبات میزان موضوع تعهد ایجاد شبهه کرد و متعهد ادعا کرد که چون مبلغ معین نبوده یا هیچ راهی برای تعیین آن وجود ندارد، این وعده الزام‌آور نیست. دیوان عالی فرانسه اعلام کرد در تعهدات، اعم از حقوقی یا تعهدات ناشی از وعده اجرای تعهد طبیعی، موضوع تعهد (مبلغ پول یا عین معین یا شرایط انجام خدمت) باید از ابتدا مشخص باشد یا مبنایی شفاف برای تعیین آن (در آینده) وجود داشته باشد و اگر وعده یا قولنامه فاقد این شرط باشد و معیار یا سازوکار مشخصی برای تعیین مبلغ آن مقرر نشده باشد، تعهد باطل است و قابلیت اجرا ندارد. در این رأی تصریح شد «وعده پرداخت دین طبیعی فقط زمانی معتبر است که مبلغ بدهی

1. Art1163: «... Celle-ci doit être ... déterminée ou déterminable...»

2. «La promesse d'exécuter une obligation naturelle doit porter sur un objet certain ou tout au moins déterminable, à défaut, elle serait nulle pour indétermination de l'objet.»

3. Cour de cassation, 1re civ., 1962; Terré et al., 2023: 369.

معین یا دست کم قابل تعیین باشد؛ در غیر این صورت، وعده به علت نامعین بودن موضوع، باطل خواهد بود»<sup>۱</sup>.

باید توجه داشت که صراحت در تعیین وعده اجرای موضوعیتی ندارد و می توان از امارات و نشانه‌ها برای تعیین وعده بهره جست، پس در مقام جلوگیری از بی اثر شدن آن قاضی می تواند تا حد امکان با تفسیر اراده طرفین و قرائن، سررسید عرفی معقول را تعیین کند و از بطلان وعده جلوگیری کند. این الزام جهت جلوگیری از دعاوی بی پایه و اساس و تضمین امنیت حقوقی قراردادهاست و در صورت فراهم بودن معیار تعیین موضوع (برای مثال ارجاع به ارزش بازاری، عرف یا محاسبه توسط شخص ثالث) وعده معتبر شناخته می شود (Lambiris, 2022: 187-188). همچنین مبهم بودن عبارت‌هایی چون «هرچقدر صلاح بدانم» بدون معیار محاسبه، وعده را غیر قابل اجرا می کند (Cour de cassation, 3e civ., 29 jan. 1974). در مجموع، قاعده مذکور بر مبنای قانون مدنی و رویه قضایی فرانسه تضمین می کند که تبدیل تعهد طبیعی به تعهد مدنی تنها در چارچوب الزامات شفاف و دقیق صورت پذیرد. هر گاه موضوع، مبلغ یا سررسید وعده مبهم باشد، دادگاه از اعتبار وعده به عنوان تعهد مدنی جدید سر باز می زند، حتی اگر فواید وعده برای متعهدله مسجل باشد، قاضی تنها در صورت قابلیت تعیین دقیق، وعده را معتبر می پذیرد (Cass. com., 13 Mar. 2007, n° 05-21.987).

### ۳.۱. سبب مشروع و سازگاری با نظم عمومی

یکی از ارکان بنیادین اعتبار هر تعهد در حقوق فرانسه، از جمله وعده اجرای تعهد طبیعی، برخورداری از سبب مشروع<sup>۲</sup> و سازگاری با نظم عمومی<sup>۳</sup> و اخلاق حسنه<sup>۴</sup> است. این شرط، همانند سایر قراردادها و تعهدات، در مورد تبدیل تعهد طبیعی به تعهد حقوقی نیز صادق است و تعهد طبیعی باید مشروع باشد و با نظم عمومی مخالف نباشد تا وعده اجرا در خصوص آن اجرا شود (Malaurie et Aynès, 2018: 205-206; Terré et al., 2023: 369). فرمان شماره ۱۳۱-۲۰۱۶ مورخ ۱۰ فوریه ۲۰۱۶<sup>۵</sup> نقطه عطف مهمی در تاریخ حقوق فرانسه به شمار می رود که بر اساس آن «جهت» از نظام حقوقی فرانسه حذف شد و محتوای مشروع جایگزین آن شد (Lina, 2020: 201). اکنون، محور اصلی مشروعیت تعهدات، مطابقت با نظم عمومی، اراده روشن و وجود

1. «La promesse de paiement d'une dette naturelle n'est valable que si la somme due est déterminée ou tout au moins déterminable ; à défaut, la promesse est nulle pour indétermination de l'objet.»

2. Cause licite

3. Ordre public

4. Bonnes mœurs

5. Ordonnance n° 2016-131

منفعت مشروع شده است که در مورد تعهدات طبیعی و اجرای آن به خصوص وعده اجرای آن باید رعایت شود (Fabre-Magnan, 2020: 357).

بر اساس ماده ۱۱۶۲ قانون مدنی فرانسه، هیچ قراردادی و منطقیاً به طریق اولی هیچ وعده اجرای تعهدی نمی‌تواند در ماهیت تعهد یا هدف واقعی طرفین بر خلاف نظم عمومی منعقد شود. سبب تعهد باید از نظر قانون و اخلاق جامعه مشروع باشد؛ هرگونه وعده‌ای که برای پرداخت یا انجام عملی برخلاف قانون، نظم عمومی یا اخلاق حسنه باشد (مانند دین ناشی از امر غیرمشروع، رشوه، یا دین ناشی از قمار غیرقانونی)، علی‌رغم وجود انگیزه وجدانی یا خانوادگی، فاقد ارزش حقوقی و قضایی خواهد بود (Giverdon, 2012: 59; Ghestin, 2018: 397).

رویه قضایی نیز بر این اصل پایبند بوده و در آرای زیادی تعهد طبیعی بر مبنای نامشروع را اجرا نکرده است. برای مثال طبق رأی شعبه اول مدنی دیوان عالی فرانسه، پرداخت دینی که منشأ آن با نظم عمومی یا اخلاق مغایر باشد، غیرقابل حمایت و بی‌اثر است. به موجب این رأی صرف داوطلبانه بودن پرداخت یا وعده اجرای تعهد طبیعی، حتی اگر با انگیزه وجدانی انجام شده باشد، مشروعیت تعهد را تضمین نمی‌کند. به موجب این رأی «پرداخت به‌عنوان ایفای تعهد طبیعی، اگر سبب آن نامشروع یا مغایر نظم عمومی باشد، فاقد اثر حقوقی است و قابل استرداد است»<sup>۱</sup>. در نظر حقوقدانان کلاسیک فرانسه نیز وعده اجرای دین مربوط به اعمال نامشروع، در هیچ شرایطی اعتبار حقوقی ندارد (Planiolet et Ripert, 1957: 467; Baudry-Lacantinerie et Barde, 1907: 973). در مواردی هرچند مبنای تعهد طبیعی نامشروع است، اما آثار آن مورد حمایت قرار می‌گیرد. برای مثال، در خصوص نفقه طبیعی (از جمله نفقه فرزند نامشروع پیش از قانون ۱۹۷۲)، رویه فرانسه در موارد متعدد با هدف حفظ مصالح اجتماعی، تعهد به پرداخت را معتبر دانسته بود؛ حتی اگر به ظاهر مبنای حقوقی روشنی وجود نداشته باشد (Cour d'appel de Rennes, 25 May 1936).

بر این مبنای، وعده اجرای دینی که از منظر حقوقی یا اخلاقی نامشروع است؛ مانند بدهی ربا، فساد مالی، یا ادای وجه بابت جرم یا خلاف، هرگز نمی‌تواند سبب مشروع داشته باشد و بنابراین از اعتبار ساقط است. بر عکس، اگر تعهد طبیعی متکی به دینی مشروع، هرچند فاقد الزام مدنی باشد (مثل دین مشمول مرور زمان)، وعده اجرای آن واجد سبب مشروع و معتبر است (Demogue, 1924: 62; Ghestin, 2018: 399). در مجموع، شرط داشتن سبب مشروع و رعایت

1. «Le paiement effectué en exécution d'une obligation naturelle dont la cause est illicite ou contraire à l'ordre public reste sans effet juridique et peut être répété.», Cour de cassation, 1re civ., 29 janv. 1997.

نظم عمومی و اخلاق حسنه، ضامن سلامت و مشروعیت تعهدات طبیعی و وعده اجرایی آنها در نظام حقوق فرانسه است.

### ۱.۴. اراده آزاد

یکی از مبانی اصلی حقوق تعهدات فرانسه این است که هیچ تعهدی الزام آور نمی‌شود، مگر آنکه با اراده آزاد<sup>۱</sup>، آگاهانه، و به دور از فشار، اکراه و اشتباه اساسی توسط متعهد پذیرفته شده باشد (Starck, 1996: 511).<sup>۲</sup> این قاعده در مورد وعده اجرای تعهد طبیعی نقش مضاعفی دارد، چراکه این وعده حلقه اتصال یک الزام وجدانی به تعهد مدنی است و بدون انتخاب داوطلبانه و روشن از سوی فرد، بازتابی از احترام به استقلال اراده انسان‌ها در تعیین حدود التزاماتشان نیست (Bénabent, 2023: 214). علاوه بر آنکه اراده منشأ وعده اجرای تعهد طبیعی باید آزادانه بروز پیدا کند،<sup>۳</sup> متعهد نیز باید به طبیعی بودن تعهد و اختیار خود در اجرای تعهد واقف باشد. شخصی که وعده اجرای تعهد طبیعی را می‌دهد یا آن را ایفا می‌کند، باید آگاه باشد که الزام مدنی ندارد و با علم به این وضعیت، داوطلبانه وعده یا پرداخت کند تا این عمل، آثار تعهد مدنی بیابد. اگر آشکار شود که عامل پرداخت یا وعده، اشتباه درباره ماهیت تعهد (برای مثال تصور وجود الزام قانونی) یا ناشی از فشار و اجبار (چه فیزیکی و چه روانی) بوده است، وعده یا پرداخت، قابلیت ابطال و استرداد دارد (Lequette, 2015: 352; Ghestin, 2018: 400). این اصل در آرای قضایی فرانسه نیز مورد تأیید است و دیوان عالی کشور نیز در رأیی بیان کرده است اگر شخص پرداخت‌کننده هنگام پرداخت به اشتباه تصور کند که دیون قانونی (الزام مدنی) دارد، و نه اینکه صرفاً تکلیف اخلاقی یا وجدانی را انجام دهد، این پرداخت اثر پرداخت ناشی از تعهد طبیعی را نخواهد داشت.<sup>۴</sup> در این حالت، چون فرد هیچ اراده آگاهانه و آزادی درباره تبدیل تعهد طبیعی به

#### 1. Volonté libre

۲. مواد ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۲، ۱۱۴۰ و ۱۱۴۳ قانون مدنی فرانسه.

۳. آقای André Marie Paul در سال ۲۰۰۰ در دادگاه بدوی کولمار دعوای لغو مستمری پرداختی به‌طور اجباری و بازپرداخت مبالغ اضافی به خانم Fernande Jacqueline برای دریافت نفقه از صندوق بازنشستگی اعمال شده بود را مطرح کرد و دادگاه بدوی خواسته او را تأیید کرد. خانم ژاکلین ضمن تجدیدنظرخواهی ادعا کرد که پرداخت‌های موردنظر یا مبتنی بر تعهدات قانونی (مانند مشارکت در هزینه‌های ازدواج یا نفقه) بودند یا به‌عنوان تعهد طبیعی، غیرقابل استرداد هستند. دادگاه تجدیدنظر کولمار ضمن تأیید لغو پرداخت مستمری، تبدیل دین طبیعی به حقوقی را رد کرد، زیرا این پرداخت‌ها از طریق مستمری اجباری انجام شده بودند و نه به‌صورت داوطلبانه. ماده ۱۲۳۵ قانون مدنی تنها پرداخت‌های داوطلبانه را غیرقابل استرداد می‌داند ( Cour d'appel de Colmar - Audience publique du mercredi 23 mars (2005).

۴. البته این موارد از جمله اشتباه بر خلاف اصل هستند و پرداخت‌کننده باید ثابت کند ( Cour d'appel d'Orléans, ) (18 février 2021, 19/03601).

تعهد مدنی یا پرداخت داوطلبانه یک الزام وجدانی نداشته، پرداخت می‌تواند به علت ایفای ناروا مورد استرداد قرار گیرد (Cour de cassation, 1re civ., 3 mai 1966).

اگر اجرای داوطلبانه تعهد طبیعی با علم به آن وضعیت باشد و متعهد با آگاهی به فقدان الزام قانونی (برای مثال از مرور زمان دین مطلع است یا می‌داند تعهدش صرفاً اخلاقی بوده) اقدام به پرداخت دین یا وعده اجرای آن کند، در این صورت پرداخت معتبر و یا وعده الزام‌آور است و دیگر موجب استرداد نمی‌شود (Terré *et al.*, 2023: 370; Bénabent, 2023: 214). اما چنانچه ثابت شود متعهد اشتبهاً خود را ملزم به اجرای دین می‌دانسته، این پرداخت یا وعده می‌تواند به حکم دادگاه ابطال شود (Starck, 1996: 512; Malaurie et Aynès, 2018: 202). در همین زمینه در رویه قضایی مشهور شده است که شخص باید نسبت به وضعیت دین آگاهی حقوقی<sup>۱</sup> داشته باشد و تنها در این صورت، اجرای داوطلبانه تعهد طبیعی، آثار لازم‌الاجرا در حقوق مدنی دارد (Rouast *et al.*, 1998: 357). دکترین معاصر بر این نکته تأکید دارند که شرط آزادی اراده و آگاهی، ابزار مهمی علیه سوءاستفاده، فریب، یا فشارهای روانی در حوزه تعهدات به خصوص وعده‌های اخلاقی یا خانوادگی است و مانع از آن می‌شود تا اصول اخلاقی به زور به اصول حقوقی تبدیل شوند (Bénabent, 2023: 215).

زمان آگاهی نیز در شناسایی تعهد طبیعی مهم است و علم به وضعیت تعهد و آگاهی متعهد از فقدان الزام قانونی باید در لحظه وعده احراز شود. پس اگر متعهد قبل از اجرای تعهد طبیعی به وضعیت دین آگاه بوده، اما در لحظه اجرا یا وعده اجرا از آن غافل شده باشد یا اینکه پس از اجرای تعهد از وضعیت آن مطلع شده باشد، اجرای دین طبیعی اثر قانونی را نخواهد داشت و مصداق ایفای ناروا خواهد بود (Fabre-Magnan, 2020: 367; Malaurie *et al.*, 2022: 1059).

### ۵.۱. قالب و ادله اثبات

شکل‌گرایی<sup>۲</sup> در حقوق فرانسه به رویکردی اطلاق می‌شود که شکل و تشریفات قانونی را عامل اصلی اعتبار و کارایی حقوقی عمل یا قرارداد می‌داند و رعایت دقیق ضوابط شکلی مانند سند رسمی، امضا، ثبت و تشریفات مقرر توسط قانون برای آنکه تعهد یا معامله معتبر باشد، الزامی تلقی می‌شود. در دهه‌های اخیر، گرایش حقوق فرانسه به سمت مادی‌گرایی یا اهمیت یافتن قصد و واقعیت معاملات<sup>۳</sup> حرکت کرده و نقش شکل‌گرایی کاهش یافته است، اما هنوز در برخی حوزه‌ها پررنگ باقی مانده است (Carbonnier, 2004: 326).

1. Conscience juridique
2. Formalisme
3. Matérialisme juridique

در حقوق فرانسه، هرچند اصل بر آزادی قالب قراردادی است و وعده اجرای تعهد طبیعی الزاماً نیاز به شکل خاصی ندارد (Terré et al., 2023: 370)، اما نحوه اثبات وجود و مفاد وعده اهمیت بنیادین دارد. این تمایز مهمی بین موضوع «شکل» و «ادله اثبات» است، زیرا مطابق قواعد عمومی ادله اثبات در تعهدات، اعتبار عملی وعده به قابلیت اثبات آن بستگی دارد (Ghestin, 2018: 662-663).

ماده ۱۳۵۸ قانون مدنی فرانسه تصریح می‌کند که اثبات اعمال حقوقی در اصل با سند کتبی انجام می‌شود، اما در صورت وجود مانع یا در دعاوی با مبالغ پایین‌تر یا رابطه خاص میان طرفین (مانند روابط خانوادگی و تجاری)، سایر ادله مثل شهادت، امارات و اقرار نیز قابل قبول است (Bénabent, 2023: 615). در مورد اجرای تعهدات طبیعی یا وعده اجرای آن نیز شکل مکتوب یا سند رسمی به‌ویژه برای وعده‌های با نصاب مالی بالا یا موضوعات مهم الزام‌آور است. پس در تعهدهای سبک مانند دعاوی خانوادگی، اگر قرائن کافی بر قصد الزام وجود داشته باشد، حتی نامه ساده نیز می‌تواند معتبر باشد؛ اما در موارد ساماندهی دیجیتال یا روابط بین شرکت‌ها، دادگاه بر لزوم شفافیت، قابلیت اثبات و شکل‌گرایی تأکید مضاعف دارد (Terré et al., 2023: 1292).

مستند به ماده ۱۳۵۹ قانون مدنی فرانسه، در خصوص وعده اجرای تعهد طبیعی، چنانچه مبلغ یا موضوع وعده از سهمی که قانون برای الزام به سند کتبی مقرر کرده فراتر رود (در ۲۰۲۴ این مبلغ معمولاً ۱۵۰۰ یورو است)، فقط سند کتبی قابل استناد خواهد بود (Malaurie et Aynès, 2018: 474). با این حال، رویه قضایی انعطاف‌هایی را پذیرفته است. برای مثال، اگر وعده با رفتار صریح طرفین، رسیدهای بانکی یا اسناد ثبت‌شده قابل اثبات باشد، دادگاه‌ها آن را می‌پذیرند (Cass. civ. 1re, 11 oct. 2017; Rouast et al., 1998: 645). در موارد استثنایی، برای مثال در روابط خانوادگی یا مواردی که دلایل موجه برای فقدان سند وجود دارد (مانند فورس مازور یا عرف خاص یا اطمینان کامل)، دادگاه می‌تواند با شهادت یا امارات نیز وعده یا پرداخت بر اساس تعهد طبیعی را بپذیرد (Bénabent, 2023: 616; Ghestin, 2018: 663). نویسندگان بزرگ حقوق فرانسه تأکید می‌کنند که هرچند وعده اجرای تعهد طبیعی از لحاظ شکلی آزادی دارد، اما برای جلوگیری از بروز اختلافات، داشتن سند کتبی (حتی مختصر) یا مدارک پرداخت مانند رسید بانکی یا اظهارنامه کتبی توصیه می‌شود (Aubry et Rau, 1962: 336-337; Planiol et Ripert, 1957: 935). این دیدگاه برای امنیت حقوقی مورد پذیرش دکتترین و رویه قضایی قرار گرفته و کتبی بودن، امضا و تاریخ و در نصاب‌های بالا «سند رسمی» یا «امضای الکترونیک معتبر» را توصیه و عملاً شرط قابلیت استناد می‌دانند (Terré et al., 2023: 1292-1296). بنابراین، اگرچه وعده اجرای تعهد طبیعی قالب خاصی نمی‌خواهد، امکان اثبات قبول یا پرداخت

داوطلبانه به‌ویژه در دعاوی محتمل، در عمل متکی به اسناد کتبی، مدارک بانکی و سایر ادله اثباتی قوی خواهد بود (Terré et al., 2023: 370; Malaurie et Aynès, 2018: 202).

## ۲. آثار عملی و حقوقی وعده یکجانبه اجرا در حقوق فرانسه

### ۲.۱. ایجاد تعهد حقوقی جدید و قابلیت مطالبه

مطابق اصلاحات ۲۰۱۶ وعده یک‌جانبه با شرایط قانونی، مستقیماً «تعهد حقوقی مستقل» ایجاد می‌کند که مبنای مطالبه و اجرا توسط متعهدله است. ماهیت حقوقی خاص هم در نظرهای حقوقدانان و هم در رویه به‌نحو قطعی مورد پذیرش قرار گرفته است (Malaurie et al., 2022: 1056; Terré et al., 2023: 1253-1257; Cass. 1re civ., 19 Jun. 2019, n° 18-11.658). شناسایی<sup>۱</sup> صرفاً اذعان به وجود دین طبیعی است و به‌تنهایی به ایجاد منبع الزام قضایی منجر نمی‌شود؛ در مقابل، وعده الزام‌آور «انشاء» تعهد حقوقی تازه است و بلافاصله قابلیت مطالبه می‌آفریند (Fabre Magnan, 2020: 104; Ghestin et Goubeaux, 1977: 670).

همچنین وعده یکجانبه از تبدیل تعهد نیز متمایز است؛ تعهد ناشی از وعده الزام‌آور، در غالب فروض تبدیل تعهد نمی‌گنجد، زیرا تبدیل تعهد مستلزم وجود یک تعهد حقوقی است که با قصد صریح تبدیل به تعهد حقوقی دیگر که (در سبب، موضوع یا طرفین) با تعهد قبلی مغایر است ایجاد می‌شود و در بستر تعهد طبیعی جمع نمی‌شود (Terré et al., 2023: 1253-1257; Chabas, 1998: 1248).

در خصوص مبنای مطالبه دین بعد از وعده اجرای تعهد باید توجه داشت که پس از صدور وعده معتبر، منبع الزام، خود وعده بوده و مطالبه به استناد آن مطرح می‌شود نه به استناد «دین طبیعی» سابق که قابلیت مطالبه نداشته است (Terré et al., 2023: 1254). از همین رو است که اگر دین مدنی به‌واسطه مرور زمان غیرقابل مطالبه شده بود، وعده می‌تواند منبع الزام مدنی جدید باشد و وفای مبتنی بر آن غیرقابل رجوع می‌ماند (Cass. 1re civ., 11 Oct. 2017, n° 16-24.533). تعهد ناشی از وعده تابع قواعد عمومی اجراست، پس متعهدله می‌تواند الزام به ایفای تعهد، خسارت تأخیر، و عندالاقضا تأمین خواسته را مطالبه کند و همچنین ایرادات عمومی مانند فورس‌ماژور و در موارد خاص تغییر اوضاع<sup>۲</sup> قابل طرح است (Terré et al., 2023: 1289-1296; Malaurie et al., 2022: 1168).

گاه در دعوی الزام متعهد به اجرای تعهد طبیعی تغییر یافته، متعهد دفاعیاتی را مطرح می‌کند که «نفوذ» وعده را خدشه‌دار می‌سازد و موجب بی‌اعتباری، عدم نفوذ، تعلیق یا تعدیل وعده

---

1. Reconnaissance  
2. Imprévision

اجرای تعهد می‌شود. اکراه مؤثر<sup>۱</sup> از جمله مواردی است که اعتبار وعده اجرای تعهد با وجود آن از بین می‌رود. در واقع زمانی که یک فشار غیرقانونی و نامتعارف بر اراده وارد می‌شود و موجب ایجاد رابطه سببیت میان اکراه و صدور وعده می‌شود، نخست وعده بی‌اعتبار شده و به تبع آن در صورت ایفای تعهد امکان استرداد وجود خواهد داشت (Terré et al., 2023: 1263). باید توجه داشت که طبق قواعد عمومی قراردادها صرف فشار اقتصادی متعارف (مثلاً مضیقه مالی عمومی) اکراه محسوب نمی‌شود و برای ایجاد اکراه باید «فشار غیرقانونی» شخص متعهد احراز شود.

اشتباه<sup>۲</sup> اساسی در صدور وعده موجب بی‌اعتباری وعده می‌شود که به دو صورت ایجاد می‌شود؛ نخست اشتباه در وجود دین یا سبب که مشمول عنوان ایفای نارواست. اگر متعهد وعده پرداخت را به اشتباه وجود دین انجام داده باشد و «سبب طبیعی مشروع» یا زمینه وعده معتبر واقعاً وجود نداشته باشد، موضوع به ماده ۱۳۰۲ و ۱-۱۳۰۲ نزدیک می‌شود و رجوع ممکن است. همچنین ممکن است اشتباه در ماهیت «غیرقابل مطالبه بودن» دین رخ دهد. بدین توضیح که شخص گمان می‌کند قانوناً ملزم است درحالی که از نظر قانونی و قضایی الزامی ندارد. در این فرض متعهد قصد ایجاد الزام مدنی از طریق وعده را هم نداشته است و می‌توان به فقدان قصد الزام استناد کرد (Malaurie et al., 2022: 1062-1063).

ممکن است اجرای وعده در نتیجه قوه قاهره<sup>۳</sup> یعنی یک رخداد خارجی، پیش‌بینی‌ناپذیر و غیرقابل دفع، ناممکن شود که در این فرض نیز در اثر آن، متعهد بسته به مورد از اجرای وعده معاف می‌شود یا وعده معلق می‌ماند (Terré et al., 2023: 1296). همچنین تغییر اوضاع<sup>۴</sup> پس از وعده یکی دیگر از فروضی است که اجرای آن را با دشواری روبه‌رو می‌کند. بر این اساس اگر اجرای وعده، به دلیل تحول اساسی و پیش‌بینی‌ناپذیر اوضاع، فوق‌العاده دشوار شود (نه ناممکن)، امکان مذاکرات تعدیلی یا تعیین قضایی تعدیل مطرح می‌شود که در اعمال یکجانبه با وحدت مبنا از قراردادها قابل اجراست (Malaurie et al., 2022: 1168). متعهد و متعهدله باید اجرای وعده را با حسن نیت انجام دهند؛ مطالبه یا اجرای فرصت‌طلبانه یا گزینشی که با هدف اضرار یا برهم زدن تعادل صورت می‌پذیرد ممنوع است و با نظارت قضایی کنترل می‌شود (Terré et al., 2023: 1282-1283).

- 
1. Violence
  2. Erreur
  3. Force majeure
  4. Imprévision

## ۲.۲. عدم استرداد پرداخت‌های ناشی از وعده پرداخت<sup>۱</sup>

ماده ۱۳۰۲-۲ قانون مدنی فرانسه قاعده قدیمی «عدم استرداد وفای داوطلبانه تعهدات غیرقابل مطالبه» را در قالبی شفاف تثبیت کرده است. طبق دکترین نوین در حقوق فرانسه، هنگامی که پیش از پرداخت، «وعده یکجانبه واجد شرایط» صادر شده باشد، استرداد نه تنها بر اساس تعهد طبیعی، بلکه بر اثر ایجاد «منع الزام جدید» که خود وعده است، ناممکن می‌شود. منبع مطالبه، وعده است و پرداخت مبتنی بر آن، تا زمانی که خللی در شروط اعتبار رخ نداده، قابل رجوع نیست ( Terré *et al.*, 2023: 1251; Malaurie *et al.*, 2022: 1058; Chénéde, 2023: 224; ) (Bénabent, 2022: 215; Cabrillac, 2022: 218)

در قانون مدنی جدید فرانسه تعهد طبیعی و امکان استرداد آن در ذیل میحث ایفای ناروا در ماده ۱۳۰۲ بررسی شده است. اما نباید از یاد برد که در ایفای ناروا پرداخت مبتنی بر اشتباه در وجود سبب بوده که قابل رجوع است، ولی در وعده اجرای تعهد طبیعی، «سبب مشروع طبیعی» وجود داشته و منبع الزام فعلی، خود وعده است؛ از این رو پرداخت‌های مبتنی بر آن، قابل رجوع نیستند (Malaurie *et al.*, 2022: 1063). همین مرز عملی میان «عدم استرداد تعهد مبتنی بر وعده اجرا» و «ایفای ناروا» در رویه قضایی فرانسه پس از سال ۲۰۱۶ تأکید شده و بر اساس آن آرای زیادی صادر شده است (Périnet-Marquet, 2021: 57). شعبه اول دادگاه حقوقی دیوان عالی فرانسه در ۱۱ اکتبر ۲۰۱۷ در پرونده شماره ۵۳۳-۲۴-۱۶ در مورد دیون ساقط شده به مرور زمان، وعده یکجانبه اجرای تعهد را در صورت علم و ارادی بودن، غیرقابل رجوع می‌داند (Aynès et Crocq, 2020: 335).

پس صرفاً در صورتی که «وعده» معتبر باشد و پرداخت بر آن اساس صورت گیرد، اصل بر عدم استرداد است، ولی در موارد اکراه، اشتباه اساسی و حيله یا تقلب امکان استرداد بر مبنای ایفای ناروا ممکن خواهد بود که همین اصلاح، ثبات و امنیت حقوقی را بعد از ۲۰۱۶ افزایش می‌دهد و مرز آن با ایفاء ناروا روشن می‌سازد (Aynès et Crocq, 2020: 413; ) (Périnet-Marquet, 2021: 6).

## ۳.۲. اثر آن نسبت با اشخاص ثالث و طلبکاران: دعوی ابطال معامله به قصد فرار از دین

هدف از دعوی ابطال معامله به قصد فرار از دین<sup>۲</sup> در وعده یکجانبه تعهد طبیعی، حفاظت از حقوق طلبکارانی است که از وعده متضرر می‌شوند. ضمانت اجرای این رفتار بطلان مطلق نیست بلکه اثر نسبی دارد و به طلبکار خواهان اجازه می‌دهد تا وعده را نسبت به خود بی‌اثر کند (Terré *et al.*, 2023: 1310; Seube, 2020: 15).

1. Irréputibilité du paiement fondé sur l'engagement
2. Action paulienne

دعوی معامله به قصد فرار از دین در صورتی به محکومیت متعهد منجر می‌شود که وعده به ضرر طلبکاران باشد و همچنین قصد تقلب وی آشکار باشد. پس نخست، باید اثبات شود که وعده موجب کاهش دارایی متعهد شده، و ثانیاً، قصد اضرار مدیون از قرائن استنباط شود که نزدیکی زمانی به توقف، انتقالات زنجیره‌ای، عدم تناسب با توان مالی، نبود توجیه اقتصادی می‌تواند از قرائن مثبت تلقی شوند (Cass. com., 30 Jan. 2019, n° 17-27.464). علاوه بر شروط مذکور، اگر اجرای وعده، به صورت آشکار برای از بین بردن حقوق طلبکاران استفاده شود، برای شکل‌گیری دعوی معامله به قصد فرار از دین در معاملات معوض، علم منتقل‌الیه به تقلب شرط است؛ اما در تیرعات، صرف وقوع عمل کافی است (Cass. com., 8 Nov. 2011, n° 11-15502; Terré *et al.*, 2023: 1313).

#### ۴.۲. حمایت ناشی از اتکای مشروع

پس از اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی، حقوقدانان اتکای مشروع<sup>۱</sup> را ابزار حمایتی میانی برای زمانی می‌دانند که قصد الزام وعده جدی بوده، اما وعده از حیث شکلی نقص دارد و متعهدله به نحو معقولی به آن اتکا کرده است، عدالت اقتضا می‌کند که الزام محدود یا جبران اتکایی پذیرفته شود (Fabre-Magnan, 2020: 370; Malaurie *et al.*, 2022: 1061; Viney *et al.*, 2021: 358-360). منطق این حمایت، پیوند دادن اصل حسن نیت و پیش‌بینی‌پذیری رفتار با کارایی اقتصادی و انصاف است: اگر طرف وعده به طور معقول بر آن اتکا کند، فضای حقوقی نباید اجازه دهد صرفاً نقص شکلی، وعده‌های جدی را به طور کامل خنثی سازد (Fabre-Magnan, 2020: 370). برای مثال، پدری با نوشته غیررسمی وعده کمک ماهانه به فرزند دانشجوی می‌دهد؛ فرزند بر مبنای آن تعهدات مالی جدید پذیرفته و هزینه کرده است. اگرچه سند رسمی وجود ندارد، با احراز «قصد الزام»، «اتکای معقول» و «تغییر وضعیت واقعی»، الزام محدود یا جبران اتکایی قابل پذیرش است (Terré *et al.*, 2023: 1262-1263; Fabre-Magnan, 2020: 370).

برای شناسایی اتکای مشروع معیارهایی ذکر شده است؛ ۱. جدیت و قابلیت انتساب اظهار اراده: حتی اگر وعده از حیث شکل ناقص باشد، باید از الفاظ آن یا سیاق سند یا قرائن قوی (مکاتبات، رفتار پسینی متعهد) بتوان قصد الزام را استنباط کرد و صرف بیانیه اخلاقی را کافی ندانست (Terré *et al.*, 2023: 1257-1259; Malaurie *et al.*, 2022: 1060-1061). ۲. معقول بودن اتکا: اتکای متعهدله باید با محتوای وعده، مبلغ وعده و ظرفیت مالی متعهد تناسب داشته باشد و از اتکای غیرمتعارف یا فراتر از انتظار معقول، حمایت نکرد (Terré *et al.*, 2023: 1260-1261). ۳. تغییر وضعیت واقعی: تحقق هزینه‌های بالفعل، ترک فرصت‌های شغلی یا قراردادی یا

1. Confiance légitime

انجام تصمیم‌های اقتصادی مهم بر پایه وعده را می‌توان مصادیق تغییر وضعیت دانست و نباید صرف انتظار ذهنی را کافی دانست (Viney et al., 2021: 358-359)؛ ۴. فقدان سوءنیت از سوی متعهدله: اگر متعهدله آگاهانه به نقص‌های بنیادین وعده یا نامشروع بودن سبب آگاه بوده و با این حال اتکا کرده، حمایت اتکایی کاهش می‌یابد (Terré et al., 2023: 1261-1263).

حمایت از اتکای مشروع در قالب‌های خاص و با حدود مشخصی صورت می‌پذیرد: ۱. الزام محدود به اجرای وعده در حدودی که اتکا ایجاد شده است: قاضی می‌تواند اجرای جزئی را تا سقف هزینه‌های صورت‌گرفته یا تغییر وضعیت اثبات‌شده بپذیرد (Malaurie et al., 2022: 1061-1060)؛ ۲. جبران خسارت اتکایی در صورت تعذر اجرای عین: اگر اجرای عین تعهد ممکن یا معقول نباشد، جبران اتکایی (مثلاً هزینه‌های انجام‌شده یا زیان فرصت از دست‌رفته) پذیرفتنی است (Viney et al., 2021: 360). برای مثال حامی مالی، وعده دوره‌ای به پروژه می‌دهد؛ توسعه‌دهنده بر مبنای آن هزینه می‌کند؛ در صورت نقص شکلی وعده، جبران اتکایی در حدود هزینه‌های انجام‌شده معقول است (Malaurie et al., 2022: 1061)؛ ۳. تصحیح شکلی وعده در فرایند دادرسی: در پرونده‌هایی که قصد الزام روشن است اما نقص شکلی وجود دارد، دادرسی می‌تواند با تعیین دقیق سررسید، مبلغ و نحوه محاسبه، چارچوب وعده را برای اجرا «تکمیل» کند، البته مشروط بر اینکه تناسب میان آن، حسن نیت در نظر گرفته شود و بر کاهش دعوا مؤثر باشد (Terré et al., 2023: 1263).

اتکای مشروع جایگزین شروط اعتبار وعده که در قسمت قبل بررسی شد، نیست و دارای کارکرد متفاوت است و فقط در وضعیت‌های مرزی که برخی عناصر شکلی ناقص‌اند اما اراده الزام جدی، اتکای معقول و تغییر وضعیت واقعی احراز می‌شود، قابل اجراست (Malaurie et al., 2022: 1061; Terré et al., 2023: 1263). اتکای مشروع در برابر نامشروع بودن سبب یا تعارض با نظم عمومی یا اخلاق حسنه قابل اعمال نیست؛ در این موارد، وعده اساساً نفوذ ندارد و حمایت اتکایی نیز منتفی است (Terré et al., 2023: 1259). در فرض اکراه مؤثر یا اشتباه اساسی، نخست باید به وضعیت نفوذ وعده رسیدگی شود؛ تنها اگر وعده بی‌اعتبار باشد، ولی اتکای مشروع معقول و تغییر وضعیت اثبات شود، امکان جبران محدود وجود خواهد داشت (Malaurie et al., 2022: 1061).

### ۳. مبانی و ضرورت اصلاح ماده ۲۶۶ قانون مدنی ایران

ماده ۲۶۶ قانون مدنی ایران که از بند ۱۲۳۵ قانون مدنی فرانسه اقتباس شده، تنها به اصل «عدم امکان استرداد پرداخت دین طبیعی» اشاره کرده است؛ اما نظام حقوقی ایران با قانون مدنی جدید فرانسه تفاوت‌های عمده‌ای دارد. نهاد «تعهد طبیعی» در قانون ایران به صورت جامع

تعریف نشده و قانون صرفاً به یکی از آثار آن پرداخته است. از این رو ابهام در مفهوم و ماهیت تعهد طبیعی نخستین نقیصه ماده ۲۶۶ است. این ابهام سبب می‌شود در افتراق تعهد طبیعی از دیگر نهادهای حقوقی مشکلاتی پدید آید، به خصوص که در عمل، دین طبیعی معمولاً با ایفای ناروا یا هبه خلط می‌شود و این خلط به طرح دعاوی متعدد درباره قابلیت استرداد و ماهیت حقوقی آن منجر شده است (جوانمرادی، ۱۳۹۷: ۶۳۵).

دومین اشکال ماده ۲۶۶ بی‌توجهی به شیوه تبدیل تعهد طبیعی به تعهد حقوقی است؛ چنانکه توضیح داده شد، یکی از راه‌های ممکن این تبدیل «وعدۀ یکجانبه اجرا» است. برخلاف حقوق فرانسه پس از اصلاحات ۲۰۱۶، قانون ایران وعدۀ یکجانبه را حتی اگر با قصد الزام، مکتوب و معین باشد، صریحاً منبع تعهد مدنی نمی‌داند، یعنی تا وعدۀ ایفا با عمل مادی پرداخت همراه نشود فاقد آثار حقوقی است. فقدان معیارهای روشن برای تمییز میان ایفای ارادی، وعده یا مواردی مانند هبه، قضات را از داشتن راهنمایی روشن محروم می‌سازد و به ندرت می‌توانند به روشنی قصد واقعی و ماهیت حقوقی پرداخت یا وعده را احراز کنند. این وضعیت موجب تشتت رویه و نااطمینانی در مناسبات تجاری می‌شود و مقررۀ مربوط به دین طبیعی را تا حدی بی‌اثر و بلااستفاده کرده است. همچنین ماده ۲۶۶ در مواردی که مدیون با پرداخت یا وعدۀ اجرای تعهد طبیعی دارایی خود را در معرض تضییع حقوق طلبکاران قرار می‌دهد، ابزارهای اجرایی و ابطال کافی ندارد و روند رسیدگی و ابطال این پرداخت‌ها دشوار است. (ر.ک: جوانمرادی، ۱۳۹۵: ۶۵-۶۶).

بر اساس ماده ۲۶۶، برای اینکه تعهد طبیعی به تعهد حقوقی تبدیل شده و پرداخت غیرقابل استرداد شود، ایفا باید انجام گیرد و این ایفا باید «به میل مدیون» باشد. از این رو در نگاه نخست می‌توان استدلال کرد که چون وعدۀ اجرای تعهد طبیعی هنوز به مرحله ایفا نرسیده است، واجد اثر الزام‌آور نیست. علاوه بر این، در نظام حقوقی ایران تعهدات یکجانبه عموماً لازم‌الوفا تلقی نمی‌شوند. بر خلاف قراردادهای که اصل آزادی قراردادهای اعتبار قراردادهای نامعین را تضمین می‌کند، در باب ایقاعات اصل آزادی ایقاعات به‌طور عام پذیرفته نشده و تنها برخی ایقاعات معین در قوانین تجویز شده‌اند.

با اینکه در نظام حقوقی ایران بیشتر تفاسیر لفظی مدنظر قرار می‌گیرد اما بهره‌گیری از تفاسیر هدف‌گرا و تاریخی تأثیر قابل توجهی در تحقق عدالت خواهد کرد (کاظمی و حسینی‌دهنوی، ۱۴۰۴: ۱۵۴) فلذا با تأمل در عبارات «به میل مدیون» و «ایفا» می‌توان تفسیر متفاوتی از ماده ۲۶۶ ارائه کرد. منظور قانونگذار از «به میل مدیون» آن است که مدیون آگاهانه و با علم به طبیعی بودن دین، ایفا را انجام دهد؛ یعنی «به میل مدیون» نشان‌دهندۀ شناسایی پیشین دین طبیعی و احساس الزام نسبت به آن است. بنابراین آنچه مهم است، شناخت و آگاهی مدیون از طبیعت دین است؛ وقتی مدیون قبل از ایفاء وعدۀ اجرای دین طبیعی را ابراز می‌کند، شناسایی و ارادۀ آگاهانه

محقق شده و می‌توان آن را معادل ایفا «به میل مدیون» دانست. به عبارت دیگر، شناسایی دین طبیعی و ایفای آگاهانه مدیون اهمیت دارند و عبارت «به میل مدیون» بیانگر وجود شناسایی قبلی است.

از سوی دیگر، واژه «ایفا» باید به نحو وسیع‌تری تفسیر شود. تبدیل تعهد طبیعی به حقوقی مستلزم دو رکن است: رکن ذهنی (شناسایی یا آگاهی مدیون) و رکن مادی (ایفا). ولی ایفا صرفاً شیوه غالب تحقق رکن مادی است و ماهیتاً موضوعیت ندارد؛ اگر رکن مادی به شیوه دیگری محقق شود، همان اثر را خواهد داشت. این شیوه می‌تواند تحویل یک سند تجاری قابل مطالبه از سوی مدیون به طلبکار، یا تنظیم قرارداد مکتوبی که مدیون در آن وعده اجرای تعهد طبیعی را داده، باشد (پارساپور و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۰)، از این رو در حالتی که مدیون صرفاً وعده اجرای تعهد طبیعی را داده و آن را با عمل مادی همراه نکرده، شاید نتوان گفت این وعده لازم‌الوفاست؛ اما اگر وعده با عملی مادی همچون تنظیم سند مکتوب، تسلیم سند تجاری یا حواله به شخص ثالث همراه شود، می‌توان گفت تعهد طبیعی به تعهد حقوقی ارتقا یافته، هرچند ایفا هنوز واقع نشده باشد.

اساساً تعهدات یکجانبه تا وقتی که برای مخاطب انتظار مشروع ایجاد نکرده‌اند لازم‌الوفا نیستند؛ اما هر گاه تعهد یکجانبه به صورتی بیان و با عمل مادی توأم شود که برای مخاطب انتظار مشروع ایجاد کند، باید لازم‌الوفا تلقی شود. رعایت حرمت اعتماد مخاطب و حفظ انتظارات مشروع وی اقتضا می‌کند که در چنین مواردی تعهد یکجانبه الزام‌آور باشد. بر این دیدگاه، آنچه وعده ایفای تعهد طبیعی را الزام‌آور می‌سازد صرفاً شناسایی نیست، بلکه همراهی وعده با یک رفتار مادی است که برای طلبکار انتظار مشروع ایجاد می‌کند.

لازم است توجه شود که وعده ایفای تعهد طبیعی تنها زمانی لازم‌الوفاست که منشأ تعهد طبیعی مشروع و قانونی باشد. وعده اجرای تکالیف مغایر با اخلاق یا با قوانین آمره، حتی اگر با رکن مادی همراه شده باشد، لازم‌الوفا نیست. برای مثال کسی که وعده پرداخت مبلغ حاصل از قمار را داده و برای ایفا چکی تسلیم کرده است، هرچند رکن روانی (شناسایی) و رکن مادی (تسلیم چک) وجود دارد، ولی چون منشأ دین طبیعی نامشروع است، امکان تبدیل آن به تعهد حقوقی فراهم نیست، زیرا در مفهوم توسعه‌یافته، تعهد طبیعی باید مبتنی بر تعهد اخلاقی مشروع باشد (میرداشی، ۱۳۹۵: ۸۳).

تحلیل مذکور درباره حالات تعهدات وجدانی یا اخلاقی است که مدیون وعده اجرای آن را می‌دهد. اما اگر مصداق دین طبیعی، تعهد حقوقی باشد که ناقص شده یا ضمانت اجرا آن از بین رفته است، وعده اجرای چنین دین قبلاً نیازی به شناسایی ندارد، زیرا آن دین در حوزه حقوق

قبلاً وجود داشته است. در این حال کافی است مدیون دین مزبور را ایفا کند یا وعده اجرای آن را با یک عمل مادی مثل تسلیم سند تجاری همراه سازد.

چنانچه وعده اجرای تعهد طبیعی مورد قبول مخاطب قرار گیرد و در قالب عقد منعقد شود، موضوع تغییر می‌یابد؛ با توجه به اصل آزادی قراردادهای و الزام‌آوری قراردادهای نامعین، چنین وعده‌ای لازم‌الاجرا خواهد بود. به بیان دیگر، پیشنهاد اجرای تعهد طبیعی به منزله شناسایی و ظهور آن در قالب قرارداد به منزله تحقق رکن مادی است؛ بنابراین آنچه پرداخت می‌شود غیرقابل استرداد است و پیش از پرداخت نیز مدیون ملزم به اجرای توافق شده است، مشروط بر اینکه موضوع اجرای تعهد طبیعی مشروع باشد.

همچنین لازم است که وعده اجرا در مقابل دیگری و به نفع او باشد. این دیدگاه تأیید می‌کند که کسی که اجرای تعهد وجدانی را در برابر دیگری وعده می‌دهد، آن تعهد را بشناسد و با وعده دادن برای طرف مقابل انتظار مشروع ایجاد کرده و باید به وعده خود عمل کند، حتی اگر پذیرش رسمی طرف مقابل هنوز صورت نگرفته باشد. به تعبیر دیگر، صرف وعده اجرای تعهد وجدانی در برابر دیگری می‌تواند به تبدیل آن تعهد وجدانی به تعهد حقوقی لازم‌الوفای منجر شود.

نکته مهم دیگر استفاده از عبارت «تکلیف وجدانی» به جای «تعهد طبیعی» در ماده ۱۱۰۰ قانون مدنی جدید فرانسه است. به نظر می‌رسد قانونگذار فرانسوی در پی پذیرش معنای توسعه‌یافته‌ای از تعهدات طبیعی بوده است؛ یعنی نه تنها ایفای اختیاری یا وعده اجرای تعهدات مدنی ناقص شده لازم‌الاجراست، بلکه هر کس که در برابر دیگری تکلیف وجدانی یا اخلاقی دارد، اگر آن تکلیف اخلاقی را اجرا یا حتی وعده اجرای آن را بدهد، این فعل می‌تواند به تدریج آن تکلیف اخلاقی را در مقام ایفا به تعهد حقوقی تبدیل کند و آنچه طلبکار دریافت می‌کند، طلب حقوقی خواهد بود نه صرفاً عمل اخلاقی یا طبیعی. علاوه بر این، صرف وعده اجرای تکلیف وجدانی، حتی بدون ایفا، می‌تواند کافی باشد چون شناسایی تکلیف وجدانی به تنهایی برای الزام‌آور شدن آن کفایت می‌کند؛ و از این‌رو وعده اجرا به مثابه شناسایی تلقی شده است. به نظر می‌رسد تحولات فکری در فرانسه و ظاهر بند ۲ ماده ۱۱۰۰ اصلاحی ۲۰۱۶ و نیز نسخ بند ۲ ماده ۱۲۳۵ مصوب ۱۸۰۴، تأییدی بر این برداشت باشند.

در مورد شکل وعده یکجانبه اجرای تعهد طبیعی باید اصل آزادی را قابل اعمال دانست و جز موارد محدودی اعتبار آن را در هر قالبی مانند نوشته، قول شفاهی، پیام الکترونیکی و ... مورد پذیرش دانست (ر.ک: عبدالصمدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۲). یکی از مواردی که وعده یکجانبه اجرای تعهد باید در شکل و قالب مشخصی بیان شود جایی است که موضوع وعده یک مال غیرمنقول است. به موجب ماده ۱ «قانون الزام به ثبت رسمی معاملات اموال غیرمنقول» «... هر عمل حقوقی اعم از عقد و ایقاع ... و تعهد به انجام کلیه اعمال حقوقی مذکور، باید در سامانه ثبت

الکترونیک اسناد به ثبت برسد، در غیر این صورت دعاوی راجع به اعمال حقوقی مذکور که ثبت نشده باشد و ادله راجع به آنها، در بخشی که مفید موارد مذکور است، نزد مراجع قضایی، شبه قضایی و دوری قابل استماع نبوده و فاقد اعتبار است...». از مقررۀ مذکور برداشت می شود هنگامی که وعده اجرای تعهد طبیعی در مورد مال غیرمنقول (وعده یکجانبه انتقال) صادر می شود برای اینکه معتبر شناخته شود باید ثبت شود. تا قبل از ثبت وعده، گویا هیچ تحولی در دین طبیعی رخ نداده و نمی توان متعهد را ملزم به اجرای تعهد حقوقی دانست، زیرا تحول تعهد صورت نگرفته است و ثبت رکنی در وعده اجرای تعهد طبیعی محسوب می شود. در نهایت به نظر می رسد در این مورد می توان بین حقوق دینی و عینی تفاوت گذاشت؛ چنانچه معامله برای متعهدله حقی عینی ایجاد کند، طبق مقررۀ مذکور عدم ثبت موجب بی اعتباری عمل حقوقی است، اما در مورد حق دینی مانند پرداخت وجه بابت استیفای سابق از خانه، الزام به ثبت موضوعیتی ندارد و پرداخت داوطلبانه یا وعده به آن اثر ماده ۲۶۶ را دارد.

طبق قانون یادشده چنانچه در خصوص اموال غیرمنقول معامله ای انجام شود اما طرفین از ثبت آن خودداری ورزند، عمل حقوقی هیچ اعتباری ندارد و نمی توان مالک را ملزم به انجام مورد معامله کرد. در مورد اموال منقول اگر متعهد از ثبت معامله خودداری کند، متعهدله می تواند الزام وی از طریق دادگاه را بخواهد اما در مورد معاملات غیرمنقول چنین امکانی برای متعهدله وجود ندارد و وی توان درخواست اجرای تعهد را از دست می دهد. به نظر می رسد در این وضعیت اگر متعهد به میل خود بر اساس معامله قبلی ثبت را عملی کند، می توان آثار معامله قبلی را جاری دانست و استرداد مورد آن را قابل پذیرش ندانست. مبنای حقوقی چنین وضعیتی را می توان تعهد طبیعی دانست، زیرا در اینجا متعهد با اینکه الزامی به انجام تعهد ندارد، اما آن را به میل خود ایفا کرده و آثار ایفای تعهد طبیعی بر آن بار شده است.

### نتیجه

پس از اصلاحات ۲۰۱۶ حقوق فرانسه، وعده یکجانبه اجرای تعهد طبیعی از یک ایده مبهم و اخلاق محور به نهادی با کارکرد حقوقی روشن و منسجم ارتقا یافته است. مطابق نظر دکترین که مورد تأیید رویه جدید فرانسه قرار گرفته است، وعده یکجانبه با شرایط قانونی (مانند قصد الزام آور، معین بودن، مشروعیت داشتن و آگاهانه بودن) می تواند مستقل از قرارداد، منبع ایجاد تعهد مدنی باشد. منبع الزام نه صرفاً وفای پسینی، بلکه خود وعده است که به محض تحقق شرایط، قابلیت مطالبه و اجرا می یابد. وعده در بستر تعهدات غیرقابل مطالبه (اخلاقی یا وجدانی و دیون ساقط شده به گذشت زمان و مانند آن) نقش حلقه اتصال میان اخلاق و حقوق را ایفا می کند؛ با این توضیح که در تعهدات طبیعی، وعده یکجانبه با تکیه بر علم و اراده آزاد، سبب

مشروع و رضایت‌گرایی، دین طبیعی را به دینی مدنی و قابل مطالبه تبدیل می‌کند و پرداخت‌های ناشی از آن، بر مبنای اصل عدم استرداد، قابل رجوع نیستند. همچنین در اصلاحات ۲۰۱۶ پذیرفته شده که صرف اظهار ارادهٔ یکجانبه حتی بدون آنکه وفای مادی به‌وقوع پیوسته باشد، در صورت احراز شرایط اعتبار، می‌تواند تعهد مدنی ایجاد کند؛ بدین ترتیب، وعدهٔ معتبر، پیش از هرگونه وفای مادی، راه الزام‌پذیری و اجرای حقوقی را می‌گشاید. کارکرد وعدهٔ یکجانبهٔ اجرای تعهد طبیعی، ضمن مرزبندی با ایفای ناروا (که مبتنی بر اشتباه در وجود سبب است) و تشخیص نسبت با طلبکاران از رهگذر دعوی تقلب (با اثر نسبی)، تعادل میان اخلاق، حقوق و امنیت حقوقی را پاس می‌دارد. افزون بر آن، نقش اتکای مشروع به‌عنوان ابزار حمایتی، اجازه می‌دهد در وضعیت‌هایی که نقص شکلی وجود دارد اما قصد الزام جدی و تغییر وضعیت معقول احراز می‌شود، الزام محدود یا جبران‌ناپذیری پذیرفته شود. در نتیجه، وعدهٔ یکجانبهٔ اجرای تعهد طبیعی به‌مثابه منبع تعهد، به‌عنوان مصداق تقویت‌شده تعهد طبیعی، و به لحاظ امکان اظهار بدون وفای مادی نهادی کارآمد برای تقویت پیش‌بینی‌پذیری، حفظ اعتماد مشروع طرفین و کاهش دعاوی بی‌پایه است. الهام از این الگو در حقوق ایران نیز می‌تواند با تعریف روشن، شناسایی محدود وعدهٔ واجد شرایط و مرزبندی با هبه و ایفای ناروا، مادهٔ ۲۶۶ قانون مدنی را از حالت مهجور و متروک به یک ابزار تنظیم‌گر فعال بدل کند و بدین وسیله، تناسبی سنجیده میان آزادی اراده، عدالت قراردادی و حمایت از بستانکاران برقرار سازد.

### بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت شده است.

### قدردانی

از جناب آقای دکتر عباس شیری مدیرمسئول محترم و جناب آقای دکتر محمود کاظمی سردبیر محترم مجلهٔ وزین فصلنامهٔ مطالعات حقوق خصوصی، داوران اندیشمند و فاضلی که در بهبود غنای پژوهش حاضر کمک کردند و مسئولان دانشگاه فردوسی مشهد که بستر پژوهشی مطلوبی را فراهم کردند، کمال تشکر و امتنان را داریم.

## منابع

- پارساپور، محمدباقر؛ ثابت راسخ، رضا؛ اسکندری حسین (۱۳۹۶). مبنای تعهد طبیعی و روش‌های ورود آن به دنیای تعهدات حقوقی کامل. *دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۲۵(۹۱)، ۱۱۵-۱۳۶. <http://jlviews2.ujsas.ac.ir/article-1-1423-fa.html> (۲۳ اردیبهشت ۱۴۰۵)
- جوانمرادی، ناهید (۱۳۹۷). ماهیت حقوقی «وعده اجرا»ی تعهدات طبیعی. *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی*، ۴۸(۴). Doi: 10.22059/jlq.2018.238312.1006920. (۲۳ اردیبهشت ۱۴۰۵)
- عبدالصمدی، راضیه؛ هنردوست، احمد؛ جوان، صدیقه (۱۳۹۵). ماهیت تعهدات طبیعی و ارتباط آنها با تعهدات اخلاقی. *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۰(۹۳). Doi: 10.22106/jlj.2016.19864.
- کاظمی، محمود؛ حسینی‌دهنوی، فاطمه‌السادات (۱۴۰۴). «نظریه مرگ قراردادهای». *مطالعات حقوق خصوصی*، ۵۵(۱)، ۱۶۲-۱۳۱. Doi: 10.22059/JLQ.2025.380940.1007929.
- میرداداشی، سیدمهدی (۱۳۹۵). بررسی فقهی فقدان ضمانت اجرایی در تعهدات طبیعی. *دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی*، ۳(۱). [https://law.mofidu.ac.ir/article\\_25311.html](https://law.mofidu.ac.ir/article_25311.html). (۲۳ اردیبهشت ۱۴۰۵)

## References

- AbdolSamadi, R., HonarDoust, Ahmad., & Javan, S. (1395). Concept of Natural Obligations and their Relationship to Moral Obligations. *The Judiciary Law Journal*, 80(93), 191-216. Doi: 10.22106/jlj.2016.19864. [in Persian]
- Ancel, P. (2021). *L'engagement unilatéral en droit privé*. Paris: Mare & Martin.
- Aubry, C., & Rau, C. (1962). *Cours de droit civil français* (Tome 4). Paris: Sirey.
- Aynès, L., & Crocq, P. (dir.). (2020). *Droit des obligations – Commentaires article par article*. Paris: LexisNexis.
- Baudry-Lacantinerie, G. & Barde, A. (1907). *Traité théorique et pratique de droit civil: Des obligations* (Tome 2). Paris: Sirey.
- Bellis, K. (2019). Système de l'obligation naturelle. *Version auteur de l'article paru à la revue Droits*, 2019 (1), (69), DOI:10.3917/droit.069.0191.
- Bellis, K. (2023). L'obligation naturelle en droit des entreprises en difficulté. *Revue trimestrielle de droit commercial et de droit économique*, n2 (avril-juin), 213-224, DOI:10.2139/ssrn.5284758.
- Bénabent, A. (2023). *Droit des obligations* (13e édition). Lextenso editions, Paris: LGDJ.
- Cabrillac, R. (2022). *Droit des obligations* (13e éd.). Paris: LexisNexis.
- Carbonnier, J. (2004). *Droit civil: Introduction, Les personnes, La famille*. 23 éd, Paris: Presses Universitaires de France.

- Cass. 1re civ., 11 Oct. 2017, n° 1624.533. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000035778524>
- Cass. 1re civ., 19 Jun. 2019, n° 1811.658. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000039967230>
- Cass. 1re civ., 3 May 1966 (paiement indu).
- Cass. com., 13 Mar. 2007, n° 0521.987. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007052254>
- Cass. com., 30 Jan. 2019, n° 1727.464. Retrieved from
- Cass. com., 8 Nov. 2011, n° 1115502. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000025041410>
- Chénéde, F. (2023). *Droit des obligations – Contrat et engagement unilatéral*. Paris: Dalloz.
- Cour d'appel de Colmar - Audience publique du mercredi 23 mars 2005. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000006946823>
- Cour d'appel de Rennes. (1936, 25 mai). *Recueil de la Cour d'appel de Rennes*, 1936, p. 359.
- Cour d'appel d'Orléans, 18 février 2021, 19/03601. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000043711371>
- Cour de cassation, 1re chambre civile, 29 jan 1997, pourvoi n° 94-20.596. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007041637>
- Cour de cassation, 1re civ., 19 mars 1962 (1re civ.).
- Cour de cassation, 29 Jan. 1974 (3e civ.)
- Cour de cassation. (2022, January 26). Chambre civile 3, No. 2023.436. Retrieved from Legifrance: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000045097587>
- Demogue, R. (1924). *Traité des obligations en général*. Paris: Rousseau.
- FabreMagnan, M. (2020). *Droit des obligations*. Paris: PUF.
- Ghestin, J. (2018). *La formation du contrat* (6e éd.). Paris: LGDJ.
- Ghestin, J., & Goubeaux, G. (1977). *Traité de droit civil: Introduction générale*. Paris: LGDJ.
- Giverdon, P. (2012). *Ordre public et bonnes mœurs en droit des obligations*. Paris: Dalloz.
- Javanmoradi, N. (1396). A natural obligation arises from circompstances. *Private Law Research*, 5(18), 45-72. Doi:10.22054/jplr.2017.7798. [in Persian]
- Kazemi,M; Hoseini Dehnavi.F (2025) “The Death of Contract Theory”, *Private Law Studies*, 55(1). Doi: 10.22059/JLQ.2025.380940.1007929 [in Persian]
- Lambiris, N. (2022). *La détermination de l'objet de l'obligation: exigences et assouplissements*. Paris: LGDJ.

Legifrance:

<https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000038133058>

Lequette, Y. (2015). *Droit des obligations*. Paris: Dalloz.

Lina, B. (2020). *la cause et la reforme du droit des contrats, universite paris ii: pantheon assas*.

Malaurie, P., & Aynès, L. (2018). *Droit des obligations* (18e éd.). Paris: LGDJ.

Malaurie, P., Aynès, L., & StoffelMunck, P. (2022). *Droit des obligations* (19 éd.). Paris: LGDJ.

Mirdadashi, S. M. (1395). A Jurisprudential Study on Lack of Sanction in Natural Commitments. *Journal of Comparative Law*, 3(1), 79-92. [https://law.mofidu.ac.ir/article\\_25311.html](https://law.mofidu.ac.ir/article_25311.html). [in Persian]

Parsapour, M., Sabet Rasekh, R., & Eskandari, H., (1396). The Basis of Natural Obligation and the Methods of its Entry into the World of Full Legal Obligations. *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, 25(91), 115-136, <http://jlvviews2.ujsas.ac.ir/article-1-1423-fa.html>. [in Persian]

PérinetMarquet, H. (2021). *L'irrépétibilité des paiements et l'articulation avec 13021 et 13022*. *Dalloz Actualité*, <https://www.dalloz-actualite.fr/flash/l-irrepeatabilite-des-paiements-et-l-articulation-avec-1302-1-et-1302-2>. (Accessed 3 September 2025)

Planiol, M. (1952). *Traité élémentaire de droit civil* (Tome 6). Paris: LGDJ.

Planiol, M., & Ripert, G. (1957). *Traité pratique de droit civil français* (Tome 9). Paris: LGDJ.

Revet, T. (2020). Prescription extinctive et paiement volontaire. *Revue trimestrielle de droit civil*, (4) 601-620, [https://www.dallozrevues.fr/revue/RTD\\_civ/2020/4/prescription-extinctive-etpaiementvolontaire\\_TRTDCIV\\_204P0601.html](https://www.dallozrevues.fr/revue/RTD_civ/2020/4/prescription-extinctive-etpaiementvolontaire_TRTDCIV_204P0601.html). ( Accessed 14 August 2025)

Riedl, K. (2021). Natural Obligations in Comparative Perspective. *Narodowe Centrum Nauki*, Poland, DOI: 10.1628/rabelsz-2021-0005

Ripert, G. (1949). *La règle morale dans les obligations civiles*. Paris: LGDJ.

Rouast, A., Laurent, P., & Le Bras, G. (1998). *Preuve des obligations* (3e éd.). Paris: Dalloz.

Starck, B. (1996). *Droit civil – Les obligations* (6e édition). Paris: Litec

Terré, F., Simler, P., Lequette, Y., & Chénéde, F. (2023). *Les obligations* (14e éd.). Paris: Dalloz.

Viney, G., Jourdain, P., & Carval, S. (2021). *Les effets de la responsabilité*. Paris: LGDJ.